

УДК 37.04

Андрій Уруський, аспірант кафедри технологічної освіти та охорони праці
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Розглянуто розуміння сутності індивідуалізації та диференціації навчання у психолого-педагогічній літературі. Розкрито розуміння науковцями поняття “диференціація навчання”. Розглянуто види диференціації – зовнішня та внутрішня. Проведено аналіз співвідношення понять “індивідуалізація навчання” – “індивідуальний підхід” та “індивідуалізація навчання” – “диференціація навчання” у науковій літературі. Запропоновано уточнені поняття “індивідуалізація навчання” та “диференціація навчання” у профільній школі.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, диференціація навчання, профільне навчання, індивідуальний підхід, індивідуальні особливості учнів.

Рис. 5. Літ. 10.

Андрей Уруцкий, аспирант кафедры технологического образования и охраны труда
Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка

СУЩНОСТЬ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ОБУЧЕНИЯ В ПРОФИЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Рассмотрены понимание сущности индивидуализации и дифференциации обучения в психолого-педагогической литературе. Раскрыто понимание учеными понятия “дифференциация обучения”. Рассмотрены виды дифференциации – внешняя и внутренняя. Проведен анализ соотношения понятий “индивидуализация обучения” – “индивидуальный подход” и “индивидуализация обучения” – “дифференциация обучения” в научной литературе. Предложено уточненные понятия “индивидуализация обучения” и “дифференциация обучения” в профильной школе.

Ключевые слова: индивидуализация обучения, дифференциация обучения, профильное обучение, индивидуальный подход, индивидуальные особенности учащихся.

Andriy Urusky, Postgraduate Student of Technological Education and Labor Protection Chair
Ternopil National Pedagogical University by V. Hnatyuk

THE ESSENCE OF INDIVIDUALIZATION AND DIFFERENTIATION IN PROFILE TRAINING OF SECONDARY SCHOOL SENIOR STUDENTS

The understanding of individualization and differentiation essence in psychological and pedagogical literature has been considered. Scientists' interpretation of the notion “learning differentiation” has been revealed. External and internal types of differentiation have been reviewed. The analysis of the relation between the notions “individualization of learning” – “individual approach” and “individualization of learning” – “learning differentiation” in scientific literature has been carried out. More precise notions “individualization of learning” and “learning differentiation” in profile school have been offered.

Keywords: individualization of learning, learning differentiation, profile training, individual approach, students' peculiarities.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства, поширення інформаційних технологій, постійне зростання обсягу інформації зумовлюють потребу вдосконалення загальної середньої та професійної освіти. Зростає необхідність постійного пошуку шляхів модернізації та вдосконалення підготовки майбутніх працівників, а також формування їхньої компетентності відповідно до сучасних вимог на ринку праці.

Одним із шляхів вирішення окресленого питання є розвиток учнів відповідно до їх

індивідуальних здібностей, нахилів та уподобань, тобто забезпечення реалізації індивідуального підходу до школярів через індивідуалізацію та диференціацію навчання, у тому числі у профільних класах.

Питання індивідуалізації та диференціації розглядається у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Індивідуальний підхід у процесі навчання школярів детально описує Є. Рабунський. Суть індивідуалізації та диференціації навчання розкривають І. Унт, В. Володько, А. Кірсанов та ін.; особливості реалізації з окремих предметів –

СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Г. Коберник (початкова школа), Г. Терещук (трудове навчання), Г. Гавришак (креслення). Диференціацію навчання у середній загальноосвітній школі розглядають Н. Шахмаєв, В. Монахов, В. Орлов та В. Фірсов. Диференціацію навчального процесу на основі інтересів учнів пропонує Г. Селевко. Враховуючи значну кількість визначень індивідуалізації та диференціації навчання, вважаємо за необхідне уточнити сутність цих понять в умовах профільного навчання.

Мета статті: обґрунтувати та уточнити сутність понять “індивідуалізація навчання” та “диференціація навчання”.

У науково-педагогічній літературі поняття “індивідуалізація навчання” має різне трактування. Майже кожен науковець пропонує своє визначення цього поняття відповідно до досліджуваної проблеми, проте у більшості з них кінцева мета однакова – врахування індивідуальних особливостей учнів у навчальному процесі. Зокрема, це спостерігається у визначеннях таких науковців, як І. Унт [10, 8], Г. Коберник [6, 15], Г. Селевко [9, 7], Г. Кумаріна, В. Онищук, В. Римаренко [3, 103], В. Володько [2, 59] та ін. Різняться лише обґрунтування шляхів реалізації для досягнення кінцевої мети (рис. 1).

Можна зазначити, що кожен науковець пропонує власне розуміння та визначення поняття. І хоча кінцева мета у них одна, шляхи її досягнення – відрізняються. Так, науковці Г. Кумаріна, В. Онищук, В. Римаренко, Г. Селевко пропонують врахувати індивідуальні особливості шляхом використання способів, прийомів та темпу навчання; І. Унт – форм та методів; В. Володько – різноманітних засобів; Г. Коберник – комплексу організаційних, дидактичних і методичних заходів.

У психолого-педагогічній літературі також пропонуються дещо інші визначення поняття. Так, за А. Кірсановим, індивідуалізація навчання не повинна обмежуватись орієнтацією на індивідуально-психологічні особливості учнів, вибір і використання відповідних методів і прийомів, різноманітні варіанти завдань, дозування завдань. На думку вченого, поняття “індивідуалізація навчання” потрібно розглядати значно ширше, воно передбачає: діяльність учителя, діяльність учнів, а також усі етапи процесу навчання (підготовка учнів до активного засвоєння нового навчального матеріалу,

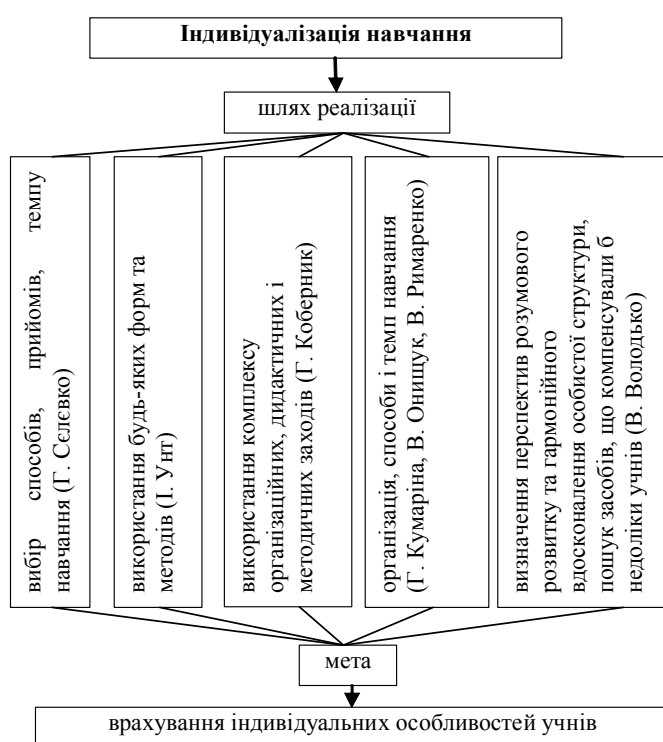

Рис. 1. Трактування поняття “індивідуалізація навчання”

первинне засвоєння та усвідомлення знань, первинне закріплення та використання їх на практиці, домашнє завдання). Графічно розуміння індивідуалізації навчання за А. Кірсановим зображено на рис. 2.

На нашу думку, розуміння поняття “індивідуалізація навчання” А. Кірсановим майже тотожне з попередніми, проте максимально обґрунтоване та деталізоване, адже враховувати індивідуальні особливості учнів у процесі навчання, не беручи до уваги безпосередньої діяльності вчителя та учнів, неможливо. Також недоцільно розглядати індивідуалізацію навчання лише на одному окремому етапі навчального процесу.

За Є. Рабунським, індивідуалізація навчання – особлива організація навчального процесу у колективі класу, яка спрямована на реалізацію вимог індивідуального підходу. Під індивідуальним підходом у навчальному процесі автор розуміє дієву увагу до кожного учня, його творчої індивідуальності в умовах класно-урочної системи навчання та передбачає оптимальне поєднання фронтальних, групових, індивідуальних занять для підвищення якості навчання і розвитку кожного школяра [8, 15 – 18]. Відповідно, індивідуалізація навчання, на думку вченого, також передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів через

**СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

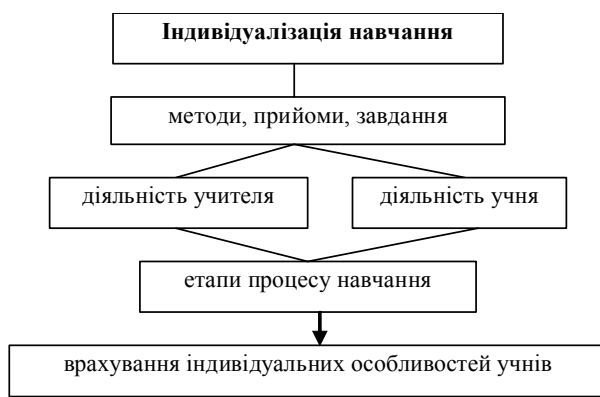

Рис. 2. Індивідуалізація навчання за А. Кірсановим

реалізації вимог індивідуального підходу. Відрізняються шляхи досягнення кінцевої мети. Так, Є. Рабунський пропонує особливу організацію навчального процесу у колективі класу, а Г. Селевко – методичні, психолого-педагогічні та організаційні заходи.

Суттєва відмінність спостерігається у співвідношенні понять “індивідуальний підхід” та “індивідуалізація навчання”. Так, одні науковці розглядають індивідуальний підхід як принцип навчання (принцип педагогіки), а індивідуалізацію навчання – як його реалізацію. Інші – як вищий рівень індивідуалізації. Такий підхід до індивідуального підходу графічно можна

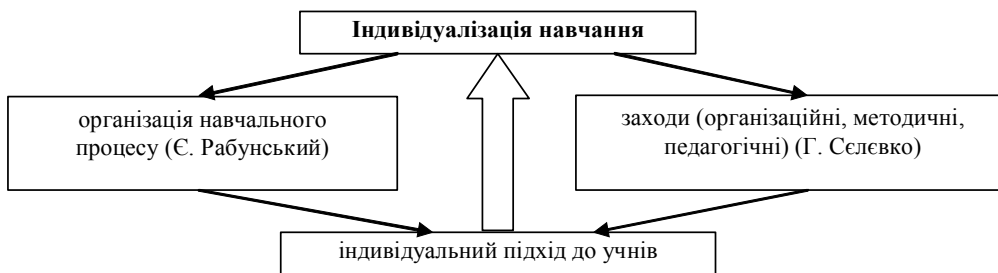

Рис. 3. Індивідуалізація навчання за Є. Рабунським та Г. Селевко

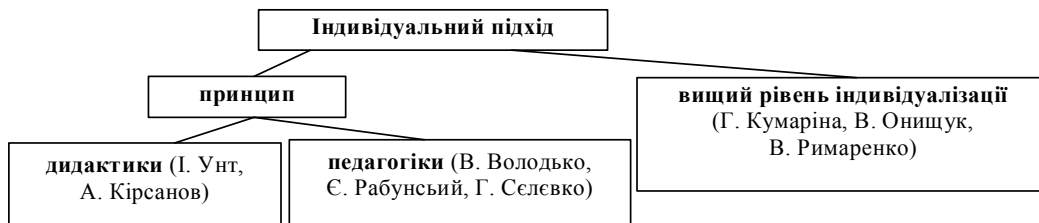

Рис. 4. Індивідуальний підхід у працях науковців

оптимальне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять.

Такої ж позиції дотримується і Г. Селевко, пропонуючи ще один варіант визначення поняття “індивідуалізація навчання”: “різноманітні навчально-методичні, психолого-педагогічні і організаційно-управлінські заходи, які забезпечать індивідуальний підхід” [9, 7].

На нашу думку, трактування поняття “індивідуалізація навчання” Є. Рабунським та Г. Селевко можна вважати ідентичними, оскільки особлива організація навчального процесу і передбачає застосування різноманітних навчально-методичних, психолого-педагогічних і організаційно-управлінських заходів для реалізації індивідуального підходу. Сутність цих тлумачень можна графічно зобразити на рис. 3.

Загалом, можна констатувати, що індивідуалізація навчання за Є. Рабунським та Г. Селевко сприяє

зобразити на рис. 4. На думку Г. Кумаріної, В. Онищук та В. Римаренко, індивідуалізація навчання реалізується на трьох рівнях: перший – врахування загальних особливостей учнів на різних етапах їх навчання та розвитку; другий – реалізується засобами диференційованого підходу; третій – засобами індивідуального підходу [3, 102 – 103]. Отже, за трактуванням учених, індивідуальний підхід забезпечує реалізацію індивідуалізації навчання.

У психолого-педагогічній літературі паралельно з індивідуалізацією навчання розглядається і диференціація. Свій погляд на визначення диференціації навчання пропонують І. Унт [10, 8], Г. Селевко [9, 6], Є. Рабунський [8, 18] та ін. Зауважимо, що поняття “диференціація навчання” також розглядають у поєднанні з іншими термінами. Так, Г. Селевко ототожнює його з поняттям “диференційований підхід”, а

**СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

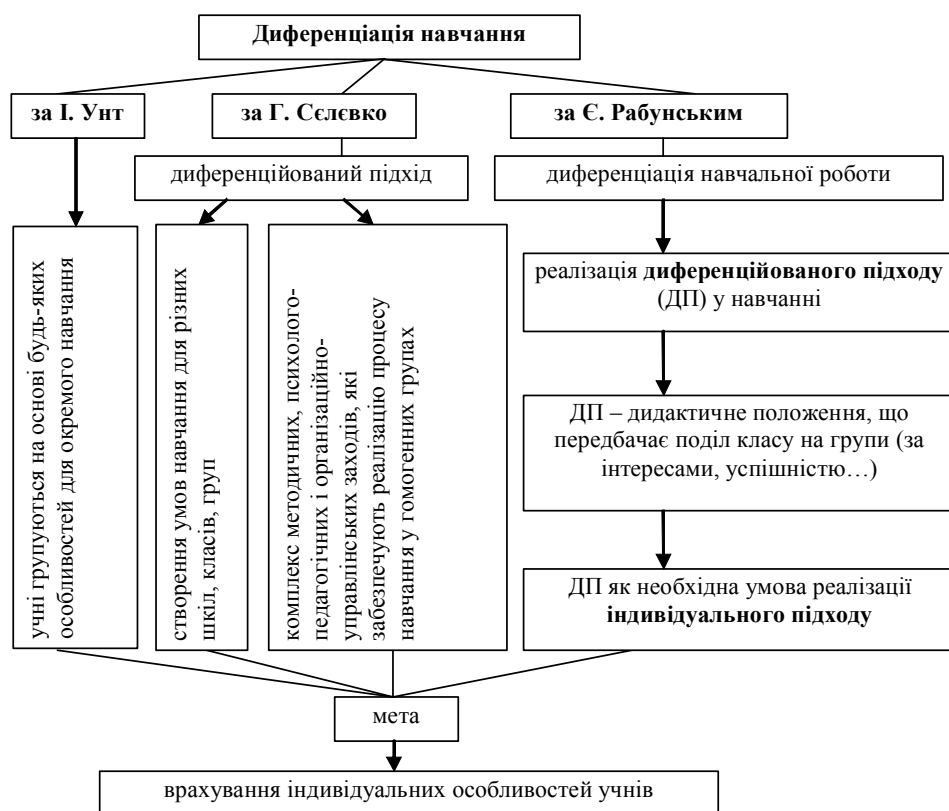

Рис. 5. Тракткування поняття “диференціація навчання” у працях науковців

Є. Рабунський – “диференціація навчальної роботи”. Графічно розуміння диференціації навчання зображено на рис. 5.

Зазначимо, що у кінцевому випадку диференціація навчання передбачає врахуванню індивідуальних особливостей (інтереси, успішність, здібності та ін.) учнів через їх групування (різноманітні школи, класи, умовні групи в середині класу).

У роботі “Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема” А. Кірсанов розглядає диференціацію навчання лише на основі аналізу праць інших науковців, проте не пропонує її визначення. Він використовує поняття “диференціація освіти” та “диференційований підхід”. Під диференціацією освіти А. Кірсанов розуміє розділення навчальних планів, програм, напрямів (гуманітарний, хімічний, фізико-математичний та ін.), що використовуються у спеціалізованих школах, класах і на факультативних заняттях у масовій школі. Таке трактування поняття, на нашу думку, тотожне розумінню диференціації навчання за Г. Селевко. Під диференційованим підходом до учнів у навчальному процесі А. Кірсанов розглядає “особливий підхід вчителя до

різноманітних груп учнів або окремих учнів, що полягає в організації навчальної роботи, різної за змістом, складністю, методами і прийомами” [5, 35], що також відповідає розумінню диференціації навчання за І. Унт, Г. Селевко та Є. Рабунським. На нашу думку, у першому випадку А. Кірсанов має на увазі зовнішню диференціацію, а у другому – внутрішню.

Сутність понять “зовнішня диференціація” та “внутрішня диференціація” ґрунтовно розкрито у працях таких науковців: В. Монахова, В. Орлова, Н. Шахмаєва та В. Фірсова. Під зовнішньою диференціацією вони розуміють таку організацію навчального процесу, за якої формуються відносно стабільні групи на основі певних індивідуальних особливостей учнів (інтересів, нахилів, здібностей, досягнутих результатів та ін.). Зміст освіти і вимоги, які висуваються до груп (класів), відрізняються [4, 270; 7, 43].

У сучасній школі зовнішня диференціація наявна у формі профільного навчання у старших класах. На нашу думку, можна виділити наступні переваги профільного навчання:

По-перше, профільні класи формуються на основі спільних інтересів, нахилів та здібностей.

СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Відповідно, створюються усі необхідні передумови для подальшого розвитку індивідуальних особливостей старшокласників відповідно до обраного напрямку.

По-друге, учні мають можливість вивчати той навчальний матеріал, який відповідає їхнім зацікавленням, що у свою чергу дозволяє зробити їхнє навчання корисним, цікавим та усвідомленим.

По-третє, у процесі навчання у профільних класах створюються умови для самоствердження і самореалізації, а також для свідомого та якісного професійного самовизначення старшокласників.

По-четверте, дозволяє поєднати загальноосвітню підготовку з допрофесійною та початковою професійною. Старшокласники ознайомлюються з професіями відповідно до обраного напрямку та на початковому рівні оволодівають необхідними професійними знаннями, вміннями. Слід зазначити, що в умовах ринкових відносин і постійного розвитку сучасних технологій виробництва зростають вимоги до працівників зі сторони професійної сфери, зокрема їм необхідно: постійно поповнювати і оновлювати свої знання, вміти здійснювати пошук необхідної інформації, проявляти винахідливість, переносити знання з різних галузей людської діяльності та науки в конкретну ситуацію тощо. Відповідно, можна констатувати, що чим швидше молода людина професійно самовизначиться і розпочне підготовку до майбутньої професійної діяльності, тим більше у неї шансів на ринку праці та в плані побудови майбутньої професійної кар'єри.

По-п'яте, учні мають можливість зосередити свої зусилля на тих предметах, які є для них цікавими та важливими для майбутньої професійної діяльності. Сучасне інформаційне суспільство та науково-технічний прогрес сприяють прискореному розвитку науки, що у свою чергу призводить до безперервного збільшення знань. Відповідно, збільшується обсяг навчального матеріалу у програмах загальноосвітньої школи. Для учнів стає досить проблематично засвоїти навчальний матеріал у великій кількості та з кожного предмету зокрема.

Загалом, педагогічна доцільність профільного навчання у старших класах, на думку А. Афанасьєва та Д. Данілова, обумовлена [1, 87]:

- наявністю у більшості старшокласників стійкого інтересу до певних видів діяльності;
- необхідністю використання стійких інтересів учнів для цілей навчання та виховання;
- прагненням до організації навчально-виховного процесу на основі врахування індивідуальних особливостей і навчальних можливостей кожного учня;

- необхідністю створення сприятливих умов для максимального розвитку задатків та здібностей кожного учня;

- намаганням ліквідувати перевантаження учнів;

- необхідністю професійної орієнтації школярів.

Можна зазначити, що профільне навчання дозволяє зробити навчання старшокласників корисним, усвідомленим та цікавим. Таке навчання підвищує якість освіти через врахування індивідуальних особливостей учнів, а також завдяки гнучкості у виборі школярами власної освітньої траєкторії.

Внутрішня диференціація передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів у групі (класі), які підібрані за випадковими ознаками (гетерогенні класи) [4, 270]. Така форма, на думку В. Монахова, В. Орлова та В. Фірсова, сприяє найбільш повному врахуванню індивідуальних та групових особливостей учнів. Це передбачає варіативність темпу навчання, диференціацію навчальних завдань, підбір різноманітних видів діяльності. При внутрішній диференціації учні для роботи з ними різними методами в середині класу розподіляються на умовні групи [7, 43].

Можна констатувати, що у науковій літературі існує поділ диференціації на внутрішню та зовнішню. Науковці В. Монахов, В. Орлов, Н. Шахмаєв та В. Фірсов детально розписують місце зовнішньої та внутрішньої диференціації у навчальному процесі. Так, зовнішня диференціація повинна використовуватись у старших класах, а внутрішня – у середній школі (гетерогенні класи). Така позиція, на нашу думку, не є доцільною, оскільки у гомогенних класах (профільні) також необхідно застосовувати внутрішню диференціацію.

Серед науковців спостерігаються розбіжності у співвідношенні понять “індивідуалізація навчання” та “диференціація навчання”. За Н. Шахмаєвим, індивідуалізація навчання та внутрішня диференціація є тотожними. На нашу думку, автор розглядає термін “індивідуалізація навчання” у вузькому розумінні. Згідно з В. Володько, індивідуалізація і диференціація – це дві сторони одного й того самого процесу – збереження, врахування і розвиток індивідуальних особливостей кожного учня [2, 60]. Можна зазначити, що учений, вважає їх ідентичними у досягненні спільної мети. Науковці В. Монахов, В. Орлов та В. Фірсов розглядають індивідуалізацію як мету, а диференціацію – як досягнення мети. На нашу думку, остання позиція є найбільш об'єктивною та розкриває сутність

**СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

понять “індивідуалізація навчання” та “диференціацію навчання”. Ми дотримуємося такої ж позиції, за якої індивідуалізація навчання розглядається як мета, а диференціація – як засіб її реалізації.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив різноманітність понять і підходів до розуміння сутності проблеми індивідуалізації та диференціації навчання. Тому, ми пропонуємо уточнення основних понять в умовах профільного навчання старшокласників:

1. Індивідуалізація навчання – організація навчального процесу спрямованого на створення оптимальних умов для навчання й розвитку всіх і кожного зокрема, за якого вибір способів, прийомів та темпу навчання обумовлюється індивідуальними особливостями учнів. На нашу думку, основним засобом реалізації індивідуалізації навчання у процесі профільного навчання старшокласників повинна бути внутрішня диференціація.

2. Диференціація навчання – врахування індивідуальних особливостей учнів, що передбачає поділ на типологічні групи за різними ознаками (навченість, наукованість, творчість, пізнавальний інтерес тощо) та застосування комплексу методичних і психолого-педагогічних заходів, які забезпечують процес навчання в умовно однорідних групах.

1. Афанасьев А.Е. Профильная дифференциация в сельской школе / А.Е. Афанасьев, Д.А. Данилов. – Новосибирск: Наука, 2004. – 238 с.

2. Володько В.В. Індивідуалізація та диференціація навчання і виховання / В. Володько // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1 – С. 54 – 65.

3. Дидактика современной школы: пособие для учителей / [Б.С. Кобзарь, Г.Ф. Кумарина, Ю.А. Кусый и др.]; под ред. В.А. Онищука. – К.: Рад. шк., 1987. – 351 с.

4. Дидактика средней школы: некоторые проблемы современной дидактики. Учеб. пособие для ФПК директоров образоват. школ и в качестве учеб. пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / [В.В. Краевский, М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, Н.М. Шахмаев]; под ред. М.Н. Скаткина. – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.

5. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А.А. Кирсанов. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 224 с.

6. Коберник Г.І. Індивідуалізація й диференціація навчання в початкових класах: теорія та методика / Г.І. Коберник; Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2002. – 232 с.

7. Монахов В.М. Дифференциация обучения в средней школе / В.М. Монахов, В.А. Орлов, В.В. Фирсов // Советская педагогика. – 1990. – №8 – С. 42 – 47.

8. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников: на основе анализа их самостоятельной учебной деятельности / Е.С. Рабунский. – М.: Педагогика, 1975. – 184 с.

9. Селевко Г.К. Дифференциация учебного процесса на основе интересов детей / Г.К. Селевко. – М.: Респ. ин-тут повышения квалификации работников образ., 1996. – 79 с.

10. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И.Э. Унт. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2015

“Історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини”.

*Тарас Шевченко
Пророк України*

“Наша мова – то і є одежа нашого духу, або ще краще – яскравий вираз всього того, що нас вражає, що ми відчуваємо, про що думаємо-гадаємо, того, що ми зовемо духом або душею”.

*Танас Мирний
прозаїк та драматург*

